

СТРІЙ

№4, 2022

Вісник з історії одягу

Стрій – науково-популярний журнал присвячений дослідженням з історії одягу. Журнал розміщує наукові та науково-популярні матеріали з історії одягу та уніформології, дослідження текстилю й аксесуарів цивільного та військового костюму, фалеристики та вексилології. Чільне місце у журналі посідають статті присвячені проблемам практичної реконструкції як окремих предметів та технологій, так і цілісних комплексів одягу та спорядження.

Журнал виходить один раз на рік та розповсюджується в електронному вигляді безкоштовно.

Історичний стрій

Сергій Шаменков

Поясний одяг давніх слов'ян та скандинавські «штани марнославодства» 3

Сергій Шаменков

Шаровари в гардеробі козацтва Правобережної України в 1695 р. 13

Сергій Шаменков

Козацький кунтуш із зібрання Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького..... 17

Сергій Шаменков

Герої поеми “Енеїда” Івана Котляревського в контексті історичного строю епохи..... 25

Сергій Шаменков

Образи козаків у творчості Жана-П'єра Норблена 35

Сергій Шаменков

Опришки-збійники доби Олекси Довбуша: зовнішній вигляд, одяг та зброя..... 41

Графічна реконструкція

Сергій Шаменков

Графічна реконструкція мушкетера “Maison du Roi” 1625–1627 рр. 55

Етнографічний стрій

Людмила Климук

Конструктивний устрій керсетки із зібрання Українського центру народної культури “Музей Івана Гончара” 57

ISSN 2706-7203 (друкована версія), **ISSN 2706-7211** (електронна версія)

Редакційна колегія

Прокопенко В.М., к.х.н. (Київ)
Адаменко Д.В. (Київ)
Папакін А.Г., к.і.н. (Київ)
Сичевський С.В. (Київ)
Тоїчкін Д.В., к.і.н. (Київ)
Шаменков С.І. (Одеса)
Щибря В.В., к.і.н. (Київ)

Над випуском працювали

Головний редактор – Прокопенко В.М.
Редактор – Папакін А.Г.
Технічний редактор та дизайн – Безобчук О.В.
Перекладач – Лісниченко О.І.

Зареєстровано Міністерством юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію:
КВ № 23861-13701 Р від 19.04.2019

Адреса: Україна, 03058, а/с 9,
Прокопенко Володимир Михайлович
Сайт: <http://striy.org.ua/>
E-mail: email@striy.org.ua

Малюнок на обкладинці:

Ватажок опришків.
Малюнок Сергія Шаменкова

Журнал опубліковано за посиланням:
striy.org.ua/index.php/striy/issue/view/striy_4_2022

Striy. Historic Clothing Studies

Striy is a popular science journal on the research of the history of clothing. The journal publishes scientific and popular materials on the history of clothing and uniforms, studies on textiles and accessories for civil and military suits, phaleristics and vexillology. A major place in the journal will be allocated for articles on the issues of practical reconstruction of individual items and technologies, as well as comprehensive sets of clothing and equipment.

The journal is published once a year and distributed electronically free of charge.

Historical Clothing

Serhii Shamenkov

Waist clothing of ancient Slavs and Scandinavian "Hábrækr" 3

Serhii Shamenkov

Sharovary trousers in the wardrobe of the Cossacks of Right Bank Ukraine in 1695 13

Serhii Shamenkov

Cossack kuntusz from the collection of the Dnipro D.I. Yavornytskyi National Historical Museum..... 17

Serhii Shamenkov

Characters of the poem "Aeneid" by Ivan Kotliarevskyi in the context of historical clothing of its era 25

Serhii Shamenkov

Images of Cossacks in the works of Jean-Pierre Norblin 35

Serhii Shamenkov

Opryshky outlaws of the era of Oleksa Dovbush: appearance, clothes and weapons 41

Graphic Reconstruction

Serhii Shamenkov

Graphic reconstruction musketeer "Maison du Roi" of the 1625–1627 55

Ethnographic Clothing

Liudmyla Klymuk

The structural arrangement of the kersetka from the collection of the Ukrainian Center of Folk Culture "Ivan Honchar Museum" 57

ISSN 2706-7203 (print version), **ISSN 2706-7211** (online version)

Editorial Board

Prokopenko V.M., PhD (Kyiv)
Adamenko D.V. (Kyiv)
Papakin A.G., PhD (Kyiv)
Sychevs'kyj S.V. (Kyiv)
Toichkin D.V., PhD (Kyiv)
Shamenkov S.I. (Odesa)
Shchybria V.V., PhD (Kyiv)

Editorial Board of the Volume

Chief Editor –
Prokopenko V.M.
Editor – Papakin A.G.
Technical Editor and Design –
Bezobchuk O.V.
Translator –
Lisnychenko O.I.

Registered Ministry of Justice of Ukraine

Certificate of registration:
KB № 23861-13701 P from 19.04.2019

Address: Ukraine, 03058, PO Box 9
Prokopenko Volodymyr
Site: <http://striy.org.ua>
E-mail: email@striy.org.ua

Drawing on the cover:

Opryshky leader.
Drawing by Serhii Shamenkov.

The journal published by the link:
striy.org.ua/index.php/striy/issue/view/striy_4_2022

Сергій Шаменков

Образи козаків у творчості Жана-П'єра Норблена

Ключові слова: *Жан-П'єр Норблен, українські козаки, надвірні козаки, одяг, XVIII ст.*

В статті розглянуті замальовки українських козаків, виконані Жаном-П'єром Норбленом у 1770–1780-ті рр. Широкому загалу відомі дві з них, видані в 1817 р. в альбомі «Zbiór wzorowy rozmaitych polskich ubiorów / Collection de costume polonaise». Було досліджено можливу історію створення цих образів, їхній контекст та зроблено припущення, що їх прототипами слугували надвірні козаки князя Адама Чарторийського – українські козаки на службі польського магната.

Serhii Shamenkov

Images of Cossacks in the works of Jean-Pierre Norblin

Keywords: *Jean-Pierre Norblin, Ukrainian Cossacks, court Cossacks, clothing, 18th century.*

The article examines sketches of Ukrainian Cossacks made by Jean-Pierre Norblin in the 1770s and 1780s. Two of them are widely known, published in 1817 in the album “Zbiór wzorowy rozmaitych polskich ubiorów / Collection de costume polonaise”. The possible history of the creation of these images, as well as their context are investigated, and an assumption is made that the prototypes were the court Cossacks of Prince Adam Czartorysky – Ukrainian Cossacks in the service of the Polish magnate.

Шаменков Сергій Ігорович

Уніформолог, дослідник історії костюму, художник-ілюстратор.

Shamenkov Serhii

Uniformologist, researcher of the costume history, artist/illustrator.

e-mail: rogala@striy.org.ua

Дві постаті українських козаків авторства Жана-П'єра Норблена (фр. Jean-Pierre Norblin de la Gourdain, р.ж. 1745–1830 рр.), напевно, знайомі усім, хто цікавиться історією козацтва (Мал. 1, а, б) («Zbiór wzorowy ... (1)»; «Zbiór wzorowy ... (2)»). Ці фігури в шароварах, з люльками та з заломленими шапками не раз публікувалися, копіювалися і, як результат, стали досить поширеними в книжках та загальноосвітніх ресурсах на кшталт Вікіпедії. Ці образи суттєво вплинули на уявлення про одяг українських козаків XVIII ст., тому необхідно дослідити, кого ж насправді зобразив Норблен, якими були час та контекст створення цих малюнків.

Пензлю Жан-П'єр Норблена належить чимало малюнків, присвячених козацтву, а деякі з них підписані саме як українські козаки. Роботи ці були створені наприкінці XVIII ст. і більшість із них, на жаль, маловідомі широкому загалу. А між тим там зображено багато цікавих деталей. Що ще більш цікаво, так це те, з кого саме змальовані ці образи, хто був їх прототипами.

Жан-П'єр Норблен був запрошений у середині 1770-х рр. князем Адамом Чарторийським до Варшави. У Варшаві він викладав мистецтво та створив велику кількість різних робіт як для родини Чарторийських, так і для Хелени Радзивілл, для декору її маєтку «Аркадія». Також Норблен створив кілька робіт для королівського двору. Переважно це були барокові жанрові полотна, графічні роботи, портрети, художній декор інтер'єрів магнатських палаців (Batowski 63, 90). Окрім цього, Норблен у своїх шкіцах (ескізах) задокументував шляхетське життя, сеймики, костюми та побут мешканців Речі Посполитої. Під час життя та роботи у Польщі він час від часу виїжджав до Саксонії та кілька разів до Франції. Під час повстання Тадеуша Костюшка митець став його хронікером, зображуючи різні строї військових, як поляків, так і супротивника. У 1804 р. Норблен остаточно повернувся до Парижу. Тут він згодом, опрацювавши свої натурні шкіци, які створювалися протягом 1780–1790 рр., видав у 1817 р. загальновідому збірку жанрових робіт

«Zbiór wzorowy rozmaitych polskich ubiorów / Collection de costumes polonaise» (Norblin and Debucourt), що зображають мешканців Речі Посполитої в костюмах, які вони носили наприкінці XVIII ст. Два найвідоміші малюнки опубліковані саме у цій роботі (Мал. 1, а, б)¹.

Значна кількість малюнків Жан-П'єра Норблена нині зберігаються у зібранні Національного музею у Кракові (пол. Muzeum Narodowe w Krakowie)². І серед замальовок різних типажів у костюмах, нам у першу чергу цікава серія його робіт, пов'язаних з козацтвом та українцями. Зокрема, серед кількох робіт із підписами є малюнок кіннотника, датований 1799 р., із підписом «Український козак» (Мал. 2, а) (інв. ном. MNK XV-Rr.-1399) («Ukrainian Cossack (2)»). Виглядає він дещо незвично: зображено постать бородатого українського козака у довгому жупані, поверх якого одягнута коротка куртка, а на голові – поставлена хутром до гори шапка. Козак озброєний списом, пістолетом та ятаганом.

Серед інших відомих нам малюнків митця є сюжет із підписом «Коломийка», де зображені козаки, які грають на музичних інструментах, та козак, який танцює з дівчиною (Мал. 2, б) (Batowski 162). Жіноча постать дуже подібна на дівчину-українку з видання 1817 р., що дає нам підстави вважати, що зображено саме козаків-українців. Що цікаво, козак показаний у досить неширокому, та скоріш вузькому поясному одязі та у черкесці з вильотами. Такого типу одяг видно й на кількох інших малюнках козацьких вершників: (Мал. 2, в) (інв. ном. MNK XV-Rr.-1546) («Cossack on Horseback (1)»); малюнок 1794 р. (Мал. 3, г) (інв. ном. MNK XV-Rr.-1526) («Cossack on Horseback (2)»); малюнок 1794 р. (Мал. 3, а) (інв. ном. MNK XV-Rr.-1523) («Cossack on Horseback (3)»); (Мал. 2, г) (інв. ном. MNK XV-Rr.-1426) («Cossack on Horseback (4)»).

Козаки на малюнках Жан-П'єра Норблена показані в різних строях (є постаті в коротких кунтушах або черкесках з рукавами вильотами), у різних шапках (у тому числі у високих шапках зі шликом), у вузькому поясному одязі або

¹ В зібранні Національного музею у Кракові зберігається ескіз одного із цих малюнків датований 1818 р. (Мал. 1, в) (інв. ном. MNK III-гус.-13982) («Ukrainian Cossack (1)»).

² Пошук творів Жан-П'єра Норблена на сайті музею («Muzeum Narodowe») через запит «Norblin, Jan Piotr».

а

б

в

Мал. 1. (а, б) – Малюнки «українських козаків», надруковані в «Zbiór wzorowy rozmaitych polskich ubiorów / Collection de costumes polonaise» (© Gallica); (в) – ескіз датований 1918 р. (інв. ном. MNK III-гус.-13982) (© Muzeum Narodowe w Krakowie).

в шароварах. Також у Норблена є й ескізи піших постатей козаків, наприклад козака із файкою 1782 р. (Мал. 3, в) (інв. ном. MNK III-гус.-13984) («Kozak z fajką»), та малюнок 1818 р., що є чорно-білим варіантом «Українського козака» з видання 1817 р. «Zbiór wzorowy rozmaitych polskich ubiorów» (Norblin and Debucourt) (Мал. 1, в) (інв. ном. MNK III-гус.-13982) («Ukrainian Cossack (1)»).

То звідкіля ж Жан-П'єр Норблен брав образи для своїх малюнків, і в першу чергу козаків? Більшість свого часу він працював на князя Адама Чарторийського та мав можливість неодноразово бачити надвірних козаків та гайдуків князя. У 1792 р. ці надвірні козаки увійшли у склад кінного полку, який так і називали – «козацьким». Крім того, Б. Гембаржевський у своєму дослідженні на підставі замальовок, які він бачив перед Другою світовою війною, дійшов висновку, що зображення козаків, відомі нам за виданням 1817 р., також були зроблені із замальовок надвірних козаків князя Адама Чарторийського (Gembarzewski tabl. 230,

231). Окрім надвірних козаків князя Адама Чарторийського, у полку були ще корсунські козаки. У князя були маєтки на Волині та Поділлі, і, ймовірно, саме звідти походили ці князівські надвірні козаки, які мали одяг у козацькому стилі та носили довгі чуприни. Таким чином зрозуміло, що значна кількість козаків цього полку мали українське, козацьке походження. Якщо вже ж ці надвірні козаки були прототипами для малюнків Норблена, то варто окреслити кольорові гамми в їхньому одязі, відомі нам з інших джерел. Козаки з надвірних, що увійшли до другого полку під командою полковника С. Орбановського, вдягалися таким чином: шапка чорного хутра із кармазиновим верхом (флама), кунтуш чорний, обшитий білою тасьмою, жупан кармазиновий, чорні шаровари із білими лампасами, паси біло-кармазинові, паслядунки із чорної шкіри, коричневі чоботи, всі металеві деталі з білого металу, а бурки чорно-коричневі (Gerper 201-205).

Перші натурні замальовки Жана-П'єра Норблена, на яких фігурують козаки,

а

б

в

г

Мал. 2. Малюнки козаків, виконані Жан-П'єром Норбленом в 1770–1780-ті рр. (© Muzeum Narodowe w Krakowie): (а) – інв. ном. MNK XV-Rr.-1399; (б) – за Z. Batowski; (в) – інв. ном. MNK XV-Rr.-1546; (г) – інв. ном. MNK XV-Rr.-1426.

датовані 1787 р. (Мал. 3, д) (інв. ном. MNK III-рус.-13946) («Bust of a Cossack»), а решта, вочевидь, виконана в період з 1787 по 1794 рр. Зокрема, останні віднайдені нами малюнки серії датовані 1794 р., наприклад: (Мал. 3, б) (інв. ном.

MNK XV-Rr.-1121) («Cossack on Horseback (5)»); (Мал. 3, г) (інв. ном. MNK XV-Rr.-1526) («Cossack on Horseback (2)»).

Норблен прибув у Польщу вже після знищення Січі та козацтва, крім того, він

№4 (2022)

Мал. 3. Малюнки козаків, виконані Жан-П'єром Норбленом в 1770–1780-ті рр. (© Muzeum Narodowe w Krakowie):
 (а) – інв. ном. MNK XV-Rr.-1523; (б) – інв. ном. MNK XV-Rr.-1121; (в) – інв. ном. MNK III-гус.-13984;
 (г) – інв. ном. MNK XV-Rr.-1526; (д) – інв. ном. MNK III-гус.-13946.

не виїжджав на територію України, тобто він не міг ніяк побачити справжніх низовців-запорожців. Відповідно він їх і не зображав. Все, що міг побачити та зобразити митець, так це підданих князя А. Чарторийського – українців, його надвірних козаків, одягнутих та споряджених у стилі «запорізьких козаків», або надвірних козаків інших магнатів. Згодом, у 1790-ті рр., під час повстання Т. Костюшка, митець міг бачити й

російських козаків, яких також замальовав.

Коли саме були зроблені широко розтиражовані малюнки двох українських козаків у шароварах з праці «Zbiór wzorowy rozmaitych polskich ubiorów» 1817 р., ми наразі достеменно не знаємо. Цілком імовірно, що автором були використані старі натурні шкци 1780–1790 рр. (Batowski 158). Моделями для Норблена скоріш за все слугувати надвірні козаки князя

Адама Чарторийського – українські козаки на службі польського магната. Козаки, показані на малюнках Норблена із краківської колекції, демонструють строї у козацькому стилі кінця 1780-х – першої половини 1790-х рр. А над малюнками до праці «Zbiór wzorowy rozmaitych polskich ubiorów» 1817 р. Жан-П'єр Норблен працював уже із Філібером-Луї Дебюкур, і разом митці зобразили персонажів, одягнутих у козацький стилістиці 1780–1790 рр.

Бібліографія

- Batowski, Zygmunt. *Norblin*. Lwów: E. Wende, 1911.
- «Bust of a Cossack.» *Muzeum Narodowe w Krakowie*, zbiory.mnk.pl/en/search-result/catalog/11200. Accessed 1 July 2022.
- «Cossack on Horseback (1).» *Muzeum Narodowe w Krakowie*, zbiory.mnk.pl/en/search-result/catalog/235060. Accessed 1 July 2022.
- «Cossack on Horseback (2).» *Muzeum Narodowe w Krakowie*, zbiory.mnk.pl/en/search-result/catalog/233815. Accessed 1 July 2022.
- «Cossack on Horseback (3).» *Muzeum Narodowe w Krakowie*, zbiory.mnk.pl/en/search-result/catalog/233636. Accessed 1 July 2022.
- «Cossack on Horseback (4).» *Muzeum Narodowe w Krakowie*, zbiory.mnk.pl/en/search-result/catalog/228518. Accessed 1 July 2022.
- «Cossack on Horseback (5).» *Muzeum Narodowe w Krakowie*, zbiory.mnk.pl/en/search-result/catalog/209339. Accessed 1 July 2022.
- Gembarzewski, Bronisław. *Żołnierz polski. Ubiór, uzbrojenie i oporządzenie wojska polskiego od XI wieku do 1831 roku*. T. II, Warszawa: Wydaw. Min. Obrony Narodowej, 1962.
- Gepner, S. «Materialy munduroznawcze.» *Bron i Barwa*, № 10, 1938, s. 199-205.
- «Kozak z fajką.» *Muzeum Narodowe w Krakowie*, zbiory.mnk.pl/en/search-result/catalog/13308. Accessed 1 July 2022.
- «Muzeum Narodowe w Krakowie – digital collection.» *Muzeum Narodowe w Krakowie*, zbiory.mnk.pl. Accessed 1 July 2022.
- Norblin, Jean-Pierre and Philibert-Louis, Debucourt. *Zbiór wzorowy rozmaitych polskich ubiorów / Collection de costumes polonaise*. Paris: Charles Bance, Marchand d'Estampes, rue J.J. Rousseau, N° 10, 1817.
- «Ukrainian Cossack (1).» *Muzeum Narodowe w Krakowie*, zbiory.mnk.pl/en/search-result/catalog/13204. Accessed 1 July 2022.
- «Ukrainian Cossack (2).» *Muzeum Narodowe w Krakowie*, zbiory.mnk.pl/en/search-result/catalog/226502. Accessed 1 July 2022.
- «Zbiór wzorowy rozmaitych polskich ubiorów, pędzlem znanego malarza Norblin, wydanych a przez sławnego Debucourt, na miedzi wyrzniętych (1).» *Gallica*, gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8449724s/f25.item. Accessed 1 July 2022.
- «Zbiór wzorowy rozmaitych polskich ubiorów, pędzlem znanego malarza Norblin, wydanych a przez sławnego Debucourt, na miedzi wyrzniętych (2).» *Gallica*, gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8449724s/f26.item. Accessed 1 July 2022.